

Akútna astma

Ľubomíra Romanová

Človeku sa neprihodí nič, čo by ho príroda nenaučila znášať.

Marcus Aurelius

Posledných 20 rokov pozorujeme nárast ochorenia dýchacích ciest. Astma bronchiale sa stala najčastejším chronickým ochorením dýchacieho systému. Ide o chronickú zápalovú chorobu dýchacích ciest, ktorá je spojená s bronchiálnou hyperreaktivitou a s úplne/alebo čiastočne reverzibilnou obštrukciou dýchacích ciest, ktorá vo väčšine prípadov ustupuje spontánne alebo vplyvom liečby. Je spojená s anamnézou respiračných syndrómov ako sú hlieny v DC, skrátenie dychu, dýchavica a kašeľ rôznej intenzity v rôznom časovom intervale. Je tesne spojená s obmedzením výdychu. Kombinácia symptómov a ich intenzita môžu byť individuálne. Existuje „matrica pre syndróm astma bronchiale“, ktorá je spojená s demografickou, klinickou a/či patofyziologickou charakteristikou nazývanou „astma fenotyp“. Určuje nielen rôznorodosť symptómov, ale aj výber terapie, spojenie komorbidít s astmou a ich riešenie.

Diagnóza astmy je založená na anamnéze, symptómoch a dôkaze nepravidelného prietoku vzduchu v bronchoch a jeho limitácie v DC, čo je spojené s reverzibilitou pri bronchodilatačnom teste. Diagnóza astmy by mala byť stanovená pred začatím kontrolovanej liečby.

Definície

Astma je stav charakterizovaný opakovanou alebo chronickou dýchavicou a/alebo kašľom, spojeným s variabilitou obštrukcie dýchacích ciest na podklade bronchiálnej hyperaktivity a zápalu. Je potvrdené, že astma je chronické zápalové ochorenie dýchacích ciest. Exacerbácia astmy môže byť epizodická, ale zápal dýchacích ciest je chronický.

Status asthmaticus je stav s perzistujúcou závažnou obštrukciou dýchacích ciest s pretrvávajúcimi príznakmi astmy, napriek štandardnej liečbe.

Život ohrozujúca astma (Life-threatening asthma) je stav charakterizovaný ako astmatická obštrukcia dýchacích ciest s ventilačným zlyhávaním s relatívnou hyperkapniou.

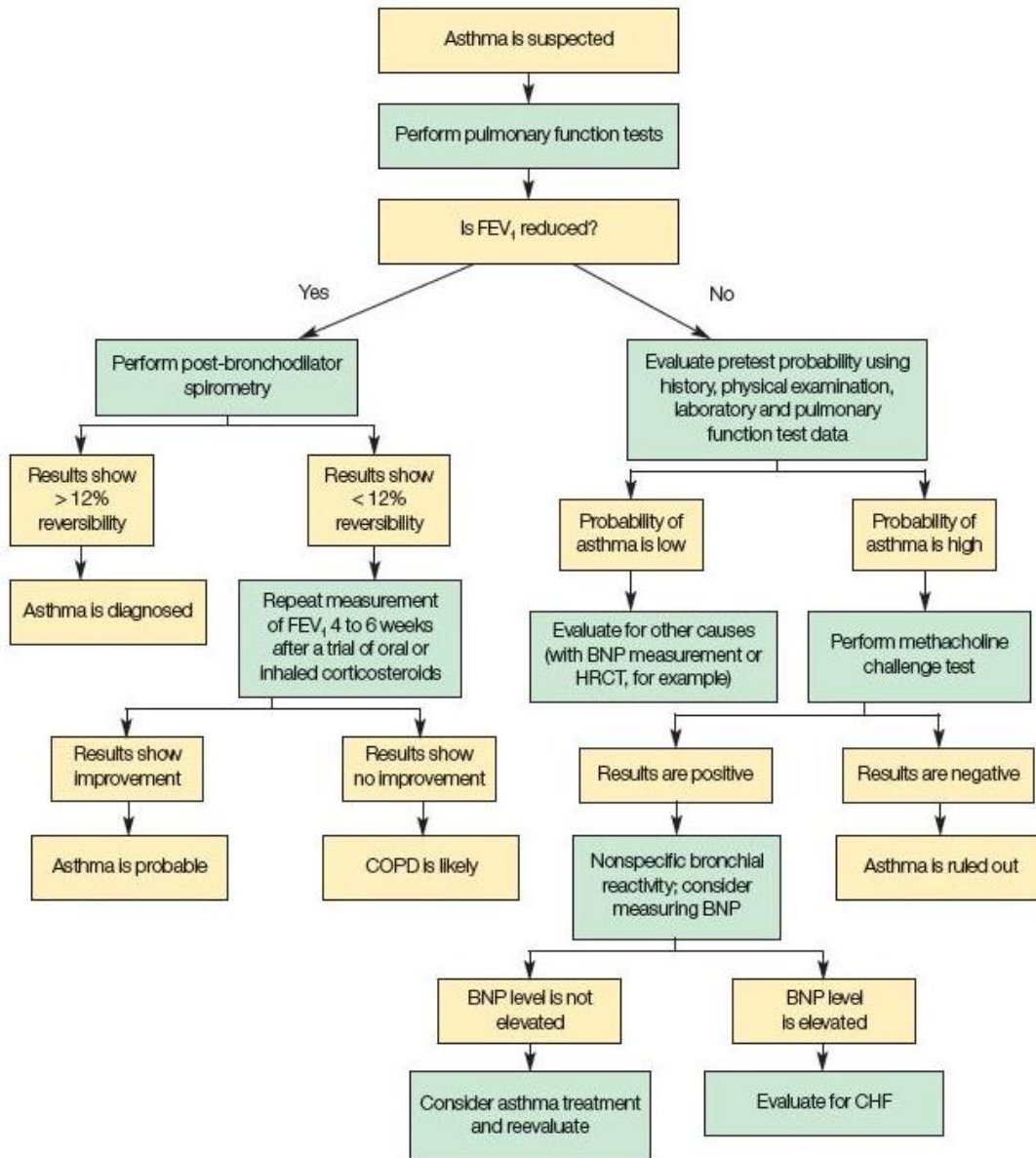
Charakteristické pre astmu je

- reverzibilná obštrukcia
- denná variabilita symptómov
- rodinná anamnéza
- vznik v každom veku, najčastejšie
  - 10 - 15 % detí
  - 5 - 10 % dospelých
- nefajčiari
- alergia, rinitída, ekzém – môže/nemusí
- extrinsic (alergická) / intrinsic (nealergická).

Diagnóza

Etiológiou astmy je zápal spojený s aktiváciou mastocytov, makrofágov, eozinofilov, pomocných Th-lymfocytov, ktoré vytvárajú a uvoľňujú zápalové mediátory ako histamín, leukotriény, prostaglandíny, bradykinín. Dôsledkom je bronchokonstrikcia, hlienová sekrécia, exudácia plazmy a bronchiálna hyperreaktivita s následnou prestavbou DC. K nej dochádza v prípade nedostatočnej protizápalovej liečby, ktorá vedie k postupnej deštrukcii a fixovaniu obštrukcie DC až emfyzému.

Spúšťáčom astmy sú alergény, faktory znečistenia ovzdušia (včítane cigaretového dymu), respiračné infekcie, najmä vírusové (RSV, rinovírusy, vírusy chrípky, chlamýdie), fyzická záťaž a hyperventilácia (osmotickými dejmi), zmeny počasia, potraviny a lieky (KAS, NSA, β -blokátory), emočný stres, gastroezofageálny reflux.

Obrázok 1. Astma bronchiálne od príznaku k diagnóze (prebraté podľa Deshazo, 2008)

Klinickými prejavmi je dyspnoe, kašeľ, tieseň na hrudníku, piskoty. Diagnostika astmy sa opiera o klinické známky, ktoré sú funkčnými vyšetreniami pľúc potvrdené reverzibilnou obštrukciou dýchacích ciest. Prítomnosť obštrukcie sa zisťuje vyšetrením spirometrie, zvlášť vyšetrením úsilného výdychu a stupeň reverzibility sa overuje bronchodilatačným testom.

Na bronchiálnu astmu treba myslieť u všetkých pacientov s chronickým kašľom, dýchavicou a nevysvetliteľným dyspnoe. Príznaky sú často prechodné a zhoršujú sa v noci alebo včasne ráno. Príznaky môžu byť vyvolané alebo zhoršené infekciou horných dýchacích ciest, cigareto-

vým dymom, telesnou námahou (cvičením), profesionálnou expozíciou rôznym spúšťačom, liekmi (aspirín a iné nesteroidné protizápalové lieky, β -blokátory, ACE inhibítory) a kontaktom s domácimi zvieratami a inými environmentálnymi alergénmi.

V mnohom sa podobajú na príznaky COPD, pričom ide o rôzne nozologické jednotky. Avšak, existuje tzv. *Asthma-COPD Overlap Syndrome* -(ACOS). Niektorí pacienti majú príznaky astmy aj COPD, pre nich je vyčlenený názov ACOS. V skutočnosti nejde o jedno ochorenie. Zahŕňa pacientov s rôznymi formami (fenotypmi) ochorenia DC.

Pre iniciálnu liečbu ACOS, účinnosť a bezpečnosť je dôležité brať do úvahy tieto odporúčania:

- Pacienti s črtami astmy: predpis adekvátnej terapie vrátane inhalačných kortikosteroidov (ICS), ale nie dlhodobou účinkujúcich beta-mimetík (Long Acting Beta Agonists, LABA) ako monoterapie
- Pre pacientov s črtami COPD: symptomatická bronchodilatačná liečba, ale nie ICS ako monoterapia;
- Pre ACOS, liečba s ICS v nízkych dávkach (závisí od symptómov); ako adjuvantná liečba
- LABA a/či LAMA je zvyčajne nutná. Ak sú astmatické črty, je potrebné vylúčiť LABA
- Všetci pacienti s obštrukciou DC musia prestať fajčiť, fyzická aktivita je nutná, rovnako liečba komorbidít.

Tabuľka 1. Rozdiel medzi COPD a astma bronchiale

	Astma	COPD
Nástup	Kedykoľvek	Stredný vek
Fajčenie	+/-	++
Kašeľ + spútum	Málo	Bežné
Dyspnoe pri námahe	Rôzne	progresívne
Nočné symptómy	Bežné	Nie sú bežné
Obštrukcia bronchov	Denná závislosť	Stála
Odpoveď na kortikoidy	Dobrá	15-20 %

Klinická charakteristika

V popredí klinického obrazu bronchiálnej astmy sú recidivujúce záchvaty dýchavice exspiračného typu, kašeľ, expektorácia väzkého hlienu a piskoty na hrudníku. Klinický obraz je však veľmi variabilný a pohybuje sa od asymptomatického štádia cez typický akútny záchvat až po život ohrozujúci status asthmaticus.

Počas epizódy status asthmaticus má pacient pokojovú dýchavicu, „lapá po dychu“ (odber anamnézy). Auskultačne je prítomné difúzne pískavé dýchanie v inšpiriu aj exspiriu. Pri výraznom bronchospazme, kedy je znížený prietok plynov, môžu tieto auskultačné fenomény chýbať. Počet dychov je zvyčajne 25 - 30/s s výrazne predĺženým exspíriom. Pomocné dýchacie svaly (m. sternocleidomastoideus, mm. intercostales, mm. abdominis) sú viditeľne zapojené počas inšpiria aj exspiria. Vo väčšine prípadov závažného záchvatu dochádza ku kŕčom dýchacích svalov a paradoxnému dýchaniu. Sú to príznaky únavy dýchacieho svalstva a počínajúceho ventilačno-respiračného zlyhávania.

Pre reakciu kardiovaskulárneho systému pri status asthmaticus je charakteristická tachykardia a vznik pulzus paradoxus. Veľkosť pulzus paradoxus koreluje so závažnosťou obštrukcie dýchacích ciest. Pri závažnej hypoxémii býva cyanóza.

Reverzibilná obštrukcia dýchacích ciest, ktorá je základným spoločným menovateľom všetkých klinických prejavov a funkčných nálezov pri bronchiálnej astme, je vyvolaná

bronchospazmom, zápalovým edémom bronchiálnej sliznice a nadmernou tvorbou väzkého hlienu.

Klasifikácia astmy podľa farmakologického manažmentu

Úroveň diagnostiky a liečby ovplyvňuje kvalitu života, ale môže prispievať aj k morbidite a mortalite astmy. Dlhodobá preventívna liečba je základom správnej starostlivosti o astmu.

Korelácia medikamentózneho liečby a závažnosti astmy

Medikamentózna liečba má byť vedená podľa pravidelného hodnotenia závažnosti astmy a riadená systémom postupnej klasifikácie. Aktuálny stav pacienta je posúdený pri každom vyšetrení systémom tzv. postupného stratifikovania závažnosti astmy. Stratifikácia je odvodená od frekvencie denných a nočných príznakov (piskoty, kašeľ, vrcholový expiračný prietok – ak je dostupný).

Perzistentná astma je definovaná, ak pacient na úľavu ťažkostí potrebuje liekovú intervenciu jeden a viackrát za týždeň.

Astma je podľa závažnosti stupňovite delená na:

1. intermitentnú
2. miernu perzistujúcu
3. strednú perzistujúcu
4. ťažkú perzistujúcu.

Tabuľka 2. Klasifikácia závažnosti astmy

	DENNÉ PRÍZNAKY	NOČNÉ PRÍZNAKY	PEFR
Stupeň 4 Ťažká perzistujúca	Stála limitácia fyzickej aktivity	Časté	≤ 60 % očakávaného, variabilita 30 %
Stupeň 3 Stredne ťažká perzistujúca	Každodenné príznaky Užívanie beta-agonistov Záchvaty ovplyvňujú dennú aktivitu	> ako 1 krát týždenne	> 60 % - < 80 % očakávaného, variabilita > 30 %
Stupeň 2 Mierna perzistujúca	≥ 1 krát týždenne ale < 1 krát denne	> 2 krát mesačne	≥ 80 % očakávaného, variabilita 20 - 30 %
Stupeň 1 Intermitentná	< 1 krát týždenne bez príznakov a normálny PEFr medzi záchvatmi	≤ 2 krát mesačne	> 80 % očakávaného, variabilita < 20 %

Step – up systém

Ak liečba nie je primeraná, je potrebné zvážiť intenzifikáciu liečby (stepping-up drug therapy). Predtým je dôležité zhodnotiť kvalitu inhalátorov a doterajšej inhalačnej liečby, ekologické prostredie pacienta a odstránenie alergénov a iných spúšťačov astmatických záchvatov.

Step – down systém

Úspešnosť liečby má byť kontrolovaná po troch až šiestich mesiacoch. Ak je liečba posledné tri mesiace primeraná, je možné zvážiť zníženie intenzity. Prerušenie dlhodobej preventívnej liečby inhalačnými kortikoidmi vyžaduje veľkú opatrnosť.

Komorbidity a astma*Obezita*

Astma je náročnejšia na kontrolu u obéznych pacientov. Môže to byť spojené s iným typom problémov ako je obštrukčné spánkové apnoe a gastroezofageálny reflux (GERD). Mechanické faktory ako zmenšenie objemu pľúc a vysoký stav bránic môže prispieť k dýchavičnosti. Meranie telesnej hmotnosti (BMI) u všetkých pacientov s astmou je nevyhnutné. Astma je častejšia u obéznych ako non-obéznych pacientov. Rovnako ako u iných pacientov s astmou, ICS je hlavnou súčasťou liečby u obéznych pacientov (dôkaz B), aj keď ich odpoveď môže byť znížená. Zníženie hmotnosti by malo byť zahrnuté do plánu liečby pre obéznych pacientov s astmou. (Dôkaz B). Strata hmotnosti zlepšuje kontrolu astmy, funkciu pľúc, klinický stav a znižuje potrebu liekov u obéznych pacientov. Najvýraznejšie výsledky boli pozorované po bariatrickej chirurgii, ale už 5 - 10% úbytok hmotnosti môže viesť k zlepšeniu kontroly astmy a kvality života.

Tabuľka 3. Primeraná farmakoterapia stupňov závažnosti astmy u dospelých

	DLHODOBÁ PREVENTÍVNA LIEČBA DENNÁ LIEČBA	RÝCHLA POMOC
Stupeň 4 <i>Ťažká perzistujúca</i>	- Inhalácia kortikoidov > 800 µg - dlho účinkujúce bronchodilatátory: inhalačný β₂-agonista a/alebo monitorovaný teofylin a/alebo tabletkový β ₂ -agonista - kortikoidy (tbl.)	- Krátko účinkujúci bronchodilatátor: inhalačný beta2-agonista , ak je potrebný pri zvýraznení príznakov
Stupeň 3 <i>Stredne ťažká perzistujúca</i>	- Inhalácia kortikoidov, 400 - 800 µg, a ak je potrebné - dlho účinkujúce bronchodilatátory: inhalačný β ₂ -agonista teofylin (monitor hladiny) tabletový β ₂ -agonista - zvážiť anti-leukotrienikum	- Krátko účinkujúci bronchodilatátor: inhalačný β ₂ -agonista, ak je potrebný pri zvýraznení príznakov; nie viac ako 3 - 4 krát denne
Stupeň 2 <i>Mierna perzistujúca</i>	- Inhalácia kortikoidov, 200 – 400 µg s alebo bez teofylínu - zvážiť anti-leukotrienikum	- Krátko účinkujúci bronchodilatátor: inhalačný β ₂ -agonista, ak je potrebný pri zvýraznení príznakov; nie viac ako 3 - 4 krát denne
Stupeň 1 <i>Intermitentná</i>	Denná liečba nie je potrebná	- Krátko účinkujúci bronchodilatátor: inhalačný β ₂ -agonista, ak je potrebný pri zvýraznení príznakov; menej ako 1 krát týždenne inhalačný β ₂ -agonista alebo kromoglykát pred cvičením alebo expozíciou alergénu

Tabuľka 4. Formy inhalačných liekov pre astmatika

DRUH	KLADY	ZÁPORY	INDIKÁCIE
Sprejová forma	Nižšie inspiračné úsilie	Obtiažna manipulácia – nemajú počítadlá dávok	Ťažká chronická obštrukcia
Prášková forma	Jednoduché ovládanie	Veľké inspiračné úsilie Dražšie	Väčšina pacientov mimo akútnych stavov
Tryskové nebulizátory	Napomáhajú nádychu	Veľká závislosť od zdroja energie	Aj v akútnom stave s O ₂
Ultrazvukové nebulizátory	Nevyžadujú zvláštne inspiračné úsilie	Závislosť od energií, alterujú lieky	Aj v akútnych stavoch

Gastroesofageálny reflux (GERD)

GERD môže spôsobiť príznaky, ako je pálenie záhy a epigastrická bolesť na hrudi. Je častou príčinou suchého kašľa. Príznaky a / alebo diagnóza GERD sú častejšie u ľudí s astmou než u bežnej populácie. Veľmi často sa kašeľ spôsobený GERD považuje za astmu. Navyše, niektoré lieky, ako beta2 agonisty a teofylín pôsobia relaxáciu dolného pažerákového zvierača. U pacientov s preukázanou astmou by mal byť GERD považovaný za možnú príčinu suchého kašľa. U pacientov s astmou a príznakmi pripomínajúcimi reflux je empirické podanie antirefluxného lieku, ako je inhibítor protónovej pumpy považované za správne. Pokiaľ sa príznaky nevyriešia, je potrebné zvláštne vyšetrenie, napr. 24 hodín sledovania pH žalúdočnej šťavy alebo endoskopia žalúdka.

Prehľad používania inhibítorov protónovej pumpy u pacientov s potvrdenou astmou, z ktorých väčšina mala diagnózu GERD ukázala, že inhibítory protónovej pumpy (IPP) priniesli významnú klinickú úľavu, ale malý prínos pre zlepšenie ranného PEF, ani významný prínos pre ďalší priebeh astmy. Všeobecne platí, že IPP pri astme sú výhodné. Iná liečba GERD u astmatika zahŕňa zvýšenie motility GIT, zmenu životného štýlu až operačnú fundoplikáciu.

Depresia a úzkosť

Psychiatrické poruchy, najmä depresívne a úzkostné poruchy prevládajú medzi ľuďmi s astmou. Psychiatrická komorbidita je spájaná s horšou kontrolou symptómov, účinnosťou a dodržiavaním liečby, horšou kvalitou života. Úzkosť a depresia boli spojené s exacerbáciou a urgentnými zásahmi u astmatika. Existujú nástroje pre skríning úzkostných syndrómov a depresie v primárnej starostlivosti. Mnohé neboli overené v populáciách astmatikov. Príznaky depresie u astmatika môžu viesť k chybnnej diagnóze. Je dôležité dávať pozor na prípadné depresie a / alebo úzkosti u ľudí s astmou, najmä ak existuje anamnéza príznakov. Ak je to vhodné, pacienti by mali byť hodnotení s psychiatrickými diagnostickými nástrojmi. Je len málo kvalitných farmakologických a non-farmakologických štúdií liečby úzkosti alebo depresie u pacientov s astmou. Výsledky sú nekonzistentné. Cochranovská databáza zhodnotila 15 randomizovaných kontrolovaných štúdií o psychologických intervenciách pre dospelých s astmou ako: kognitívno-behaviorálna terapia, psychoedukácia, relaxácia a spätná väzba. Výsledky pre zlepšenie úzkosti boli protichodné.

Ťažko liečiteľná a ťažká astma

Hoci väčšina pacientov môže dosiahnuť liečbou dobre kontrolovanú astmu, existuje skupina pacientov, kde optimálna terapia príznaky nekontroluje. Pojem "ťažko liečiteľná astma" sa používa u pacientov, u ktorých pridružené ochorenia, zlá adherencia a expozícia alergénu je v rozpore s dosiahnutím dobrej kontroly astmy. Pojmy "astma rezistentná na liečbu" alebo "refraktérna astma" sa vzťahujú k pacientom s potvrdenou diagnózou astmy, avšak symptómy a exacerbácia ostávajú nedostatočne kontrolované aj pri vysokých dávkach ICS plus LABA

(a/alebo) systémových kortikosteroidoch, pri riešení komorbidít. Ide o pacientov, u ktorých step-down liečba vedie k zhoršeniu príznakov.

Ťažká astma zahŕňa pacientov s refraktérnou astmou, a tých, u ktorých odpoveď na liečbu komorbidít je nedostatočná. Mnoho ľudí s ťažko liečiteľnou astmou má časté alebo pretrvávajúce symptómy astmy, exacerbácie, rýchlu stratu funkcie pľúc, podstatné zhoršenie kvality života, rušivé príznaky komorbidít ako je napríklad úzkosť a depresia. Ťažká astma je spojená s mladým vekom, závažnou alergickou astmou, s neskorým nástupom neantrópnej steroid-dependentnej astmy so stálou obštrukciou dýchacích ciest. Avšak, s refraktérnou astmou sú spojené aj staršie obézne ženy s neskorým nástupom astmy.

Vyšetrenie pri ťažkej astme

- *Potvrdenie diagnózy astmy*: vyšetrenie horných dýchacích ciest a ich dysfunkcia, vylúčenie CHOCHP, opakujúce sa respiračné infekcie musia byť považované za alternatívne diagnózy
- *Sledovanie komorbidít*: vrátane chronického zápalu vedľajších nosových dutín, obezity, GERD, obštrukčného spánkového apnoe a psychologických alebo psychiatrických porúch, ktoré by mohli zhoršiť kontrolu astmy alebo prispieť k jej príznakom
- *Kontrola používania inhalačnej techniky* *sprayov* – nedodržiavanie, nesprávny inhalátor
- *Výskum pre trvalé expozície životného prostredia alergénom alebo toxické látky*: hľadať spúšťače doma alebo na pracovisku; ak je to možné, mali by byť odstránené.

Manažment ťažkej astmy

Veľmi málo pacientov je rezistentných na kortikosteroidy, takže ICS zostávajú základom liečby pre ťažko liečiteľnú astmu. Ďalšie terapeutické možnosti sú:

- Optimalizácia ICS / LABA a ich dávka: niektorí pacienti môžu reagovať na vyššie dávky ICS ako sú bežne doporučené (dôkaz B). Avšak, toto so sebou nesie riziko systémových nežiaducich účinkov. Optimalizácia dávkovania sa sleduje mesačne alebo až v 3 - 6 mesačných intervaloch (dôkaz D).
- Kortikosteroidy: niektorí pacienti s ťažkou astmou môžu mať prospech z nízkej udržiavacej dávky lieku (dôkaz D), ale do úvahy treba vziať potenciálne dlhodobé vedľajšie účinky. Pacienti by mali byť sledovaní pre riziko osteoporózy indukovanej kortikosteroidmi, (po ≥ 3 mesiacoch liečby).
- Add-on liečba bez fenotypizácie: ďalší add-on regulačný liek, ako je teofylín a LTRA (long acting anticholinergicum).
- Spútum: nastavenie liečby pre ťažkú astmu na základe zastúpenia eozinofilov v spúte môže umožniť dávku kortikosteroidov (Dôkaz A).
- Fenotypizácia sprevádza add-on liečbu: u pacientov s ťažkou astmou je potrebná fenotypizácia do kategórií ako sú: aspirínová astma, eozinofilná astma, ťažká alergická astma so zvýšenými hladinami IgE. Títo môžu mať prospech z anti-IgE terapie (Dôkaz A), a LTRA môžu byť užitočné pre pacientov s aspirín-sensitive astmou (Dôkaz B).
- Nefarmakologické zásahy: teplo (Dôkaz B), psychologické intervencie (Dôkaz C) môžu pacientom prospieť.

Manažment akútnej astmy

Lahký *záchvat astmy* môže byť zvládnutý v domácych podmienkach. Zahájenie liečby je tiež prevenciou exacerbácie ťažších foriem astmy. Takýto prístup vyžaduje primerané znalosti a skúsenosti pacienta a jeho rodinných príslušníkov. Liečba astmy v nemocničných podmienkach sa odvíja od zhodnotenia závažnosti záchvatu. *Status asthmaticus* - akútny bronchospazmus rezistentný na konzervatívnu bronchodilatačnú liečbu je spojený so zjavnou dýchacou tiesňou. Často je spojený s pulzus paradoxus. *Život ohrozujúca astma (life-threatening asthma)* predstavuje ventilačné zlyhávanie s hyperkapniou. Akútne astmatické

záchvaty sú epizódy s postupným „skracovaním“ dychu, kašľom, pískavým dýchaním alebo ztuhnutosťou hrudníka. Rýchlosť progresie záchvatu je variabilná, môže vzniknúť za niekoľko minút, hodín alebo dní. Pacient, ale aj zdravotnícky personál, vníma závažnosť astmy často neprimerane. Vyúsťuje to do podcenenia závažnosti akútneho astmatického záchvatu. Zhodnotenie závažnosti astmy je veľmi dôležité.

Ak má pacient ťažký záchvat alebo mu hrozí zastavenie dýchania, liečba je indikovaná na JIS, a musí byť začatá bezprostredne po prijatí. Súčasťou zhodnotenia sú aj rizikové faktory úmrtia pri astme. V liečbe astmy hrá dôležitú úlohu inhalačné podanie liekov.

Tabuľka 5. Ukazovatele ťažkej a život ohrozujúcej astmy

AKÚTNA ŤAŽKÁ ASTMA	ŽIVOT OHROZUJÚCA ASTMA
prerušovaná reč pre dýchavicu počet dychov > 25/min počet pulzov > 110/min PEFR < 50 % náležitého alebo najlepšieho	“tichý” hrudník vyčerpanosť, zmätenosť bradykardia PEFR < 33 % náležitého alebo najlepšieho
Ťažká hypoxia = $\text{PaO}_2 < 8 \text{ kPa}$ alebo $\text{SaO}_2 < 92 \%$	

Tabuľka 6. Klinické znaky pre hodnotenie závažnosti astmy

Schopnosť hovoriť	Áno	hovorí pacient celé vety bez prerušenia? pre dýchavicu?
Pulz	< 110	- citlivý indikátor zmien - pulz > 110/min a vzostup napriek liečbe – ohrozenie
Frekvencia dychov (f)	< 25	$f > 25$ naznačuje dychovú tieseň
Vyčerpanosť	Nie	- subjektívne klinické hodnotenie - nepokoj, zmätenosť, únava
Prúdenie vzduchu	Prítomné	“tichý” hrudník je ukazovateľ závažnosti astmy
PEFR v l/min v % odhadu	> 200	pre prax je skôr lepšie hodnotiť PEF v l/min ako percento náležitého prietoku
PaO_2 mmHg, kPa	> 60 > 8	- väčšina pacientov má hypoxémiu počas záchvatu $\text{PaO}_2 < 60 \text{ mmHg}$ alebo 8 kPa svedčí pre závažný priebeh záchvatu
PaCO_2 mmHg, kPa	< 45 < 6	PaCO_2 je nižšie pri väčšine záchvatov - normálna hodnota je varovným príznakom $> 45 \text{ mmHg}$ alebo 6 kPa je príznakom ohrozenia
pH	> 7,3	$\text{pH} < 7,3$ je prejavom acidózy a príznakom ohrozenia

Tabuľka 7. Závažnosť astmatického záchvatu

PARAMETER	ĽAHKÁ	STREDNÁ	ŤAŽKÁ	HROZBA ZASTAVENIA DÝCHANIA
Dýchavica	Pri chôdzi Môže ležať	Pri hovorení Radšej sedí	V pokoji v predklone	
Schopnosť hovoriť	Celé vety	Úsečne nie celá veta	Po slovách	
Vedomie	Môže byť nepokojný	Zvyčajne nepokoj	Zvyčajne nepokoj	Spavý, zmätený
Frekvencia dychov (f)	Zvýšený	Zvýšený	Často >30'	
Retrakcia akcesórnych a supraster. svalov	Zvyčajne nie	Zvyčajne áno	Zvyčajne áno	Paradoxné torakoabdom. dýchanie
Piskoty	Mierne, len endexpir.	Hlasité	Zvyčajne hlasité	Žiadne
Pulz/min	< 100	100 - 120	> 120	Bradykardia
Pulzus paradoxus	Chýba < 10 mmHg	Môže byť 10 - 15 mmHg	Často > 25 mmHg	Chýba pre únavu resp. svalov
PEFR po iniciálnej bronchodilat. liečbe alebo % náležitého alebo % najlepšieho prietoku	Nad 80 %	Približne 60 - 80 %	< 60 % náležitého, najlepšieho < 100 l/min. u dospelého	

Prehľad farmakológie astmy

Preventívne lieky

- Inhalačné kortikosteroidy
  - efektívne lieky prvej línie, upravujú pľúcne funkcie a redukujú symptómy
  - kortikosteroidy v kombinácii s dlhodobo pôsobiacimi β_2 mimetikami sú účinné (formoterol, salbutamol) – výhodné ak kortikoidy zlyhávajú
- Beta-agonisty - dlhodobo pôsobiaci v kombinácii s kortikoidmi
- Antileukotrieny
  - nová skupina liekov
  - nie je lepšia ako inhalačné kortikoidy
  - indikujú sa pri perzistentnej astme a s acylpirinom indukovanej astme
- Pomaly sa uvoľňujúce teofylíny
- Kromony
- Systémové kortikoidy
- Biologické lieky
- Vakcíny
- Anti IgE protilátky
- Interferón α
- Anti TNF α

Úľavové lieky

- rýchlo pôsobiace krátko účinkujúce beta-mimetiká (Short Acting Beta Agonists, SABA)
- rýchlo pôsobiace anticholinergiká
- krátko pôsobiace teofylíny
- rýchlo pôsobiace perorálne beta-agonisty
- kortikosteroidy.

Tabuľka 8. Rizikové faktory úmrtia pri astme

V anamnéze náhly vznik exacerbácie ťažkej astmy
V anamnéze intubácia pre astmu
Dve alebo viac hospitalizácií pre astmu za posledný rok
Tri alebo viac urgentných ošetrovaní pre astmu za posledný rok
Hospitalizácia alebo urgentné ošetrovanie pre astmu za posledný mesiac
Použitie viac ako dve nádobky krátko účinkujúceho β_2 agonistu
Priebežné systémové užívanie kortikoidov alebo nedávne ukončenie ich užívania
Známa nevysvetliteľná obštrukcia dýchania alebo jej závažnosť
Komorbidity kardiovaskulárnych ochorení alebo chronickej obštrukčnej choroby pľúc
Vážne psychiatrické ochorenie alebo vážny psycho-sociálny problém
Nízka úroveň sociálno-ekonomického postavenia alebo drogová závislosť

Manažment ťažkej exacerbácie astmy

Ťažká astma je život ohrožujúci stav a musí sa riešiť urgentne.

Medikamentózne je v ambulancii indikované podanie β -agonistov, ipratropia v nebulizácii s kyslíkom. Pri neúspechu je dôležité myslieť na podanie kortikosteroidov vo vysokých dávkach.

Oxygenoterapia je významným krokom. Kyslík v low-flow terapii je optimálnejší ako podávanie 100% kyslíka. Cieľom je dosiahnutie SpO_2 93- 95 % (94 - 98 % pre deti 6 -11 rokov) (dôkaz B)

SABA - betamimetiká je potrebné dostať do DC čo najskôr - využívať komôrky na inhaláciu, význam ma nebulizácia (Dôkaz A). Neexistuje podpora pre podávanie i.v. betamimetík (dôkaz A).

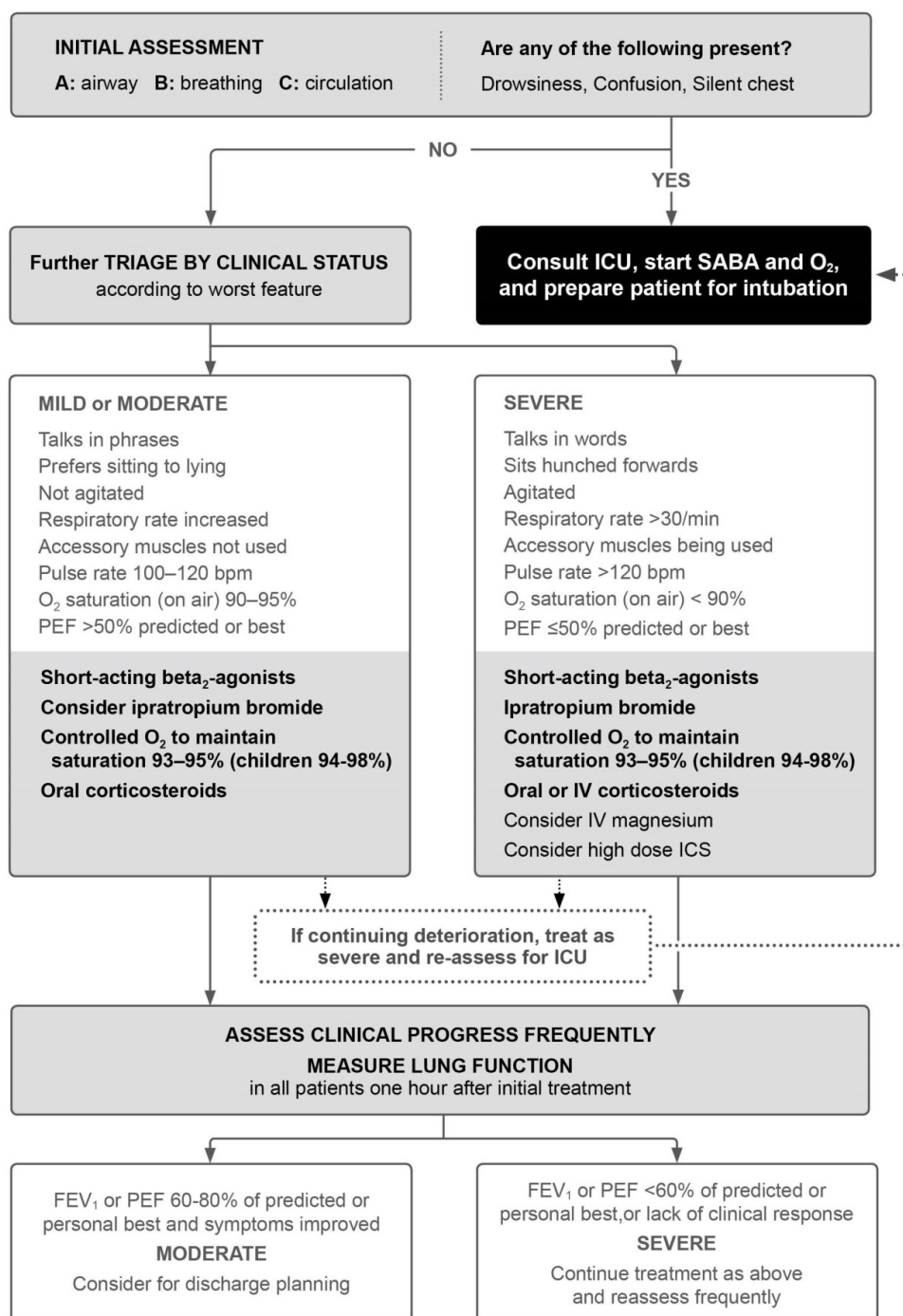
Intramuskulárny adrenalin nie je indikovaný pri štandardnej terapii, ale iba pri akútnej astme spojennej s anafylaxiou a angioedémom. Nie je indikovaný pre rutinné používanie pri exacerbácii astmy (dôkaz A).

Použitie i.v. teofylínu nie je vhodné, je menej účinný ako betamimetiká, je to len pomocný bronchodilatátor.

Kortikoidy sú hlavnou terapiou pri exacerbácii a ťažkej astme. Lieková forma závisí od okolností. Po p.o. podaní do 4 hodín by exacerbácia mala ustúpiť. Intravenózne kortikosteroidy sú vhodné u ťažko dyspnoických jedincov, pri súčasnom vracaní, u pacientov s NIV ventiláciou, alebo u intubovaných. Užitočné môže byť aj i.m. podanie tam, kde adhérenca liečby p.o. nie je dosiahnuteľná.

Upozornenie ohľadom dávky je dôležité. Maximálna dávka prednizolónu je 40 – 60 mg/deň. Najvhodnejšie je podať 50 mg prednizolónu = 200 mg hydrokortizónu, táto korelácia je adekvátnou liečbou.(Dôkaz B). Deti majú dávkovanie individualizované – prednizolón 1 - 2 mg/kg, maximálne ale iba 40 mg/deň. Dlhodobo možno pokračovať iba počas 7 - 10 dní a u deti 3 - 5 dní (Dôkaz B). Systémové kortikoidy rýchlo zvládnu exacerbáciu a robia prevenciu relapsu. Sú odporúčané aj pre miernejšiu exacerbáciu u dospelých, adolescentov a detí vo veku

6 - 11 rokov (Dôkaz A). Systémové podanie by malo byť zahájené do hodiny od začiatku exacerbácie.

ICS: inhaled corticosteroids; ICU: intensive care unit; IV: intravenous; O₂: oxygen; PEF: peak expiratory flow; FEV₁: forced expiratory volume in 1 second

Obrázok 2. Manažment ťažkej astmy alebo exacerbácie astmy (podľa GINA 2015)

Použitie systémových kortikosteroidov je dôležité pri urgentnej situácii ak:

- Iniciálna liečba SABA zlyhala
- Exacerbácia a jej príznaky sa zhoršujú, až kým pacient dostane kortikoidy
- Pacient ma anamnézu dobrej odpovede na kortikoidy.

Dexametazón možno použiť iba 2 dni, pozor na jeho vedľajšie metabolické účinky.

Vysoké dávky ICS sú vhodné počas prvej hodiny exacerbácie, môžu vylúčiť potrebu systémových kortikoidov.

Pre exacerbáciu môže byť výhodná kombinácia rôznych inhalačných liekov. Pri kontinuálnej inhalácii betamimetik je potrebné podávať ich vo veľkom objeme nebulizovanej látky (príp. každých 15 minút počas prvých 4 hodín). Kombinovať SABA a ICS s ipratropiom je výhodné. Monoterapia magnéziom význam nemá. U rezistentnej astmy má význam MgSO_4 – 2 g i.v. počas 20 minút.

ATB podané preventívne nie sú indikované, majú význam len v prípade febrilit, leukocytózy, vykašľavania hnisavého spúta, či RTG infiltrátov.

Zásady liečby

1. Ak pacienta neintubujeme, vylúčiť prísne sedatíva; môžu spôsobiť smrť útlmom dýchania, pacienti stratia kontrolu nad premáhaním obštrukcie DC.
2. NIV, ak je pacient spolupracujúci, môže byť prínosom (Dôkaz D). Pacientov nesesdovať počas NIV.

Odporúčanie pre dôvody na hospitalizáciu pacienta s astmou

- FEV1 či PEF je < 25 % pred liečbou a po liečbe pretrváva FEV1 či PEF je < 40 % - hospitalizovať
- Ak je po liečbe funkcia pľúc na úrovni 40 - 60 % oproti očakávanej hodnote, pacient je rizikový, ale môže byť prepustený s poučením o liečbe a podmienkach pre návrat do nemocnice pre zhoršovanie príznakov
- Ak je po liečbe funkcia pľúc > 60 % môže byť pacient prepustený a poučený o rizikách a následnej liečbe.

Faktory podporujúce hospitalizáciu pacienta

- muži, vysoký vek, iná ako biela rasa
- užitie vdychov SABA viac ako 8x/ za posledných 24 hodín
- závažnosť exacerbácie (potreba resuscitácie, či potreba rýchleho prívodu liekov, intervencie počas transportu na ošetrovanie, počet dychov > 22 dychov/min., SpO_2 O_2 < 95 %, predpokladaná konečná PEF < 50 %)
- anamnéza exacerbácie (predchádzajúca intubácia, prijatie do nemocnice pre astmu)
- predchádzajúca konzultácia, užívanie orálnych kortikoidov.

Respiračné zlyhanie - intubácia a prístrojová ventilácia pľúc

Epidemiológia

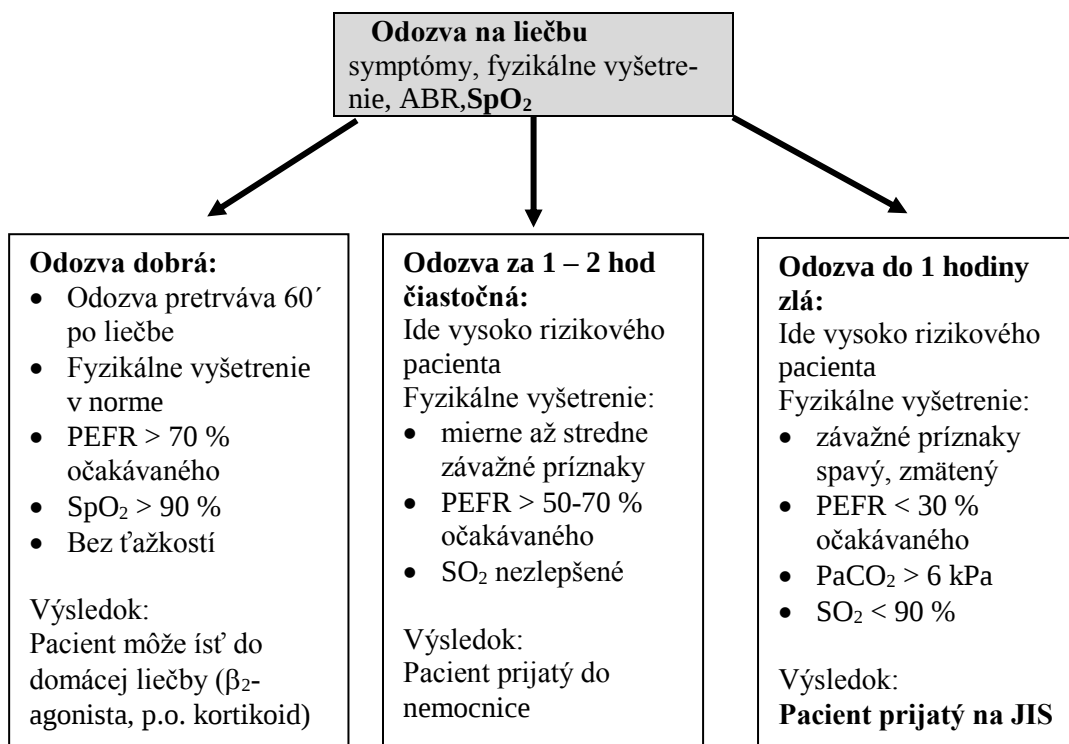
Pomerne málo pacientov (asi do 5 %) pacientov postihnutých astmatickým záchvatom vyžaduje intubáciu a prístrojovú ventiláciu pľúc. UPV a liečba týchto pacientov je problémová, sú spojení so zvýšeným rizikom morbidita aj mortality.

Základné princípy manažmentu

Intubácia a prístrojová ventilácia má byť indikovaná na podklade klinického a laboratórneho vyšetrenia pri zhoršení stavu pacienta po využití maximálnej konzervatívnej liečby.

Intubácia by mala byť „elektívny výkon“ u sedovaného pacienta. Je to bezpečnejšie ako urgentný výkon pri kardiopulmonálnom zlyhaní. Pred intubáciou je dôležitá 3 - 5 minútová preoxygenácia, ak je vôbec možná. S intubáciou u astmatika sú spojené poruchy srdcového rytmu. Potreba širšej intubačnej kanyly je často diskutovaná téma a širšia kanyla je

preferovaná. Širšia endotracheálna kanyla kladie menší expiračný odpor a znižuje predpoklady pre vznik auto PEEP-u, pri dlhodobej prístrojovej ventilačnej podpore znižuje možné komplikácie z poškodenia dýchacích ciest.

Obrázok 3. Liečba a hospitalizácia pacienta

Ventilačná podpora má zaistiť adekvátnu ventiláciu (nie normu), pri ktorej je možné uskutočniť farmakologickú liečbu na odstránenie bronchokonstrikcie.

Ako už bolo uvedené, akútne respiračné zlyhanie pri astme je charakterizované výraznou obštrukciou dýchacích ciest a hyperinfláciou. Odpor dýchacích ciest je zvýšený v inspiriu aj expíriu. Stratégia UPV je daná potrebou dostatočne dlhého času na expírium, aby nedochádzalo k zvyšovaniu endexpiračného objemu pľúc, auto PEEP-u. Inak je možné negatívne pôsobenie UPV **na hemodynamiku**. Ak navolený objem V_{Ti} „nasadá“ na krátke expírium, zapríčiňuje hyperinfláciu, zvyšuje endinspiračný objem pľúc s rizikom **vzniku barotraumy**. Snaha o dosiahnutie dostatočného V_{Ti} , s poskytnutím maximálnej doby na expírium, vyžaduje vysoký inspiračný prietok s následne vysokým pozitívnym inspiračným tlakom (PIP) vo veľkých dýchacích cestách. Takto definovaný PIP nekoleruje s rizikom barotraumy. Ak je však súčasťou prístrojového inspiéria programovaný P_{plat} , potom v čase T_{plat} môže dôjsť k preneseniu tlaku do alveolov s **rizikom vzniku barotraumy**.

Stratégia UPV pri astme:

1. Prispôbiť inspiračný prietok dýchacej aktivite pacienta
2. Meranie auto PEEP-u
3. Meranie auto PEEP-u umožní nastaviť takú MV, pri ktorej sú ešte tolerovateľné hodnoty krvných plynov s dostatočne dlhou dobou expíria. Relatívne nízka MV vychádza zo stratégie permissívnej hyperkapnie alebo kontrolovanej hypoventilácie s následnou acidémiou. Táto acidémia môže byť kompenzovaná i. v. bikarbonátom na úroveň pH 7,3. (Pozor na alkalózu pri úspešnej liečbe bronchospazmu.)

4. Ak je hyperinflácia (auto PEEP) už súčasťou respiračného zlyhania, potom nastavenie nízkej hodnoty externého PEEP-u môže byť užitočné na zníženie dychovej práce (externý PEEP < auto PEEP).
5. Ako prevencia VILI sa neodporúča P_{plat} vyššie ako 35 cm H₂O
6. Pri astme je hrozba barotraumy spojená s vysokým PIP a P_{plat}
7. Farmakologická sedácia a myorelaxácia sú potrebné u pacientov, ktorí „bojujú“ s ventilátorom.

Sedácia a svalová relaxácia sú často potrebné pri UPV na minimalizáciu diskomfortu pacienta počas kontrolovanej hyperkapnie, na zrušenie interferencie s ventilátorom a zníženie aktivity dýchacieho svalstva. V mnohých prípadoch na dosiahnutie cieľa stačí maximálna sedácia. Kontinuálna infúzia benzodiazepínov v kombinácii s fentanylom má teoreticky prednosť pred morfinom, ktorý môže mať histaminoergnú aktivitu s potenciálnym obnovením alebo zhoršením bronchokonstrikcie.

Svalová relaxácia môže byť potrebná v rámci prvých 24 - 48 hodín od intubácie na odstránenie odporu dýchacích svalov hrudnej steny a na dosiahnutie adekvátnej ventilácie pri najnižších možných špičkových tlakoch v dýchacích cestách.

Barotrauma a hypotenzia, podmienená hyperinfláciou, sa najčastejšie vyskytuje v prvých 24 hodinách od počiatku mechanickej ventilácie.

Hypotenzia. Po endotracheálnej intubácii sa často vyskytuje prechodný pokles systolického tlaku. Táto hypotenzia sa pripisuje čiastočne sedatívnej a paralytickej medikácii, čiastočne dynamickej hyperinflácii, ktorá u niektorých pacientov môže spôsobiť redukcii preloadu najmä na začiatku ventilácie s pozitívnymi tlakmi. Užitočný manéver na rýchlu diagnózu a liečbu hypotenzie, spôsobenú hyperinfláciou, je odpojiť pacienta od ventilátora a ručne predýchať frekvenciou 3 - 4 krát/min s FiO₂ 100 %. Ak nenastane zlepšenie hemodynamiky do jednej minúty, pokračovať vo ventilácii a podať razantne i. v. tekutiny.

Iné postupy. Viaceré kazuistiky potvrdzujú, že anestetiká, ako je halotan, enfluran, ketamin, dnes sevofluran môžu byť účinné pri refraktérnom status asthmaticus. Potenciálny mechanizmus účinku nie je jasný, ale najskôr zahŕňa priamu relaxáciu hladkej svaloviny bronchov a hlbokú sedáciu.

Použitie hélia v dýchacej zmesi plynov je ďalšia možnosť ovplyvnenia liečby status asthmaticus. Hélium svojimi fyzikálnymi vlastnosťami znižuje odpor dýchacích ciest a umožňuje získať čas na konzervatívne zvládnutie závažného astmatického záchvatu.

Monitorovanie

Monitoring mechaniky ventilácie

Na veľkosť dynamickej hyperinflácie je možné pomerne presne usudzovať z hodnoty auto PEEP-u. Technické riešenie moderných ventilátorov umožňuje auto-PEEP merať metódou krátkodobej oklúzie expiračnej linky na konci expíria a číselnú hodnotu odčítať priamo na displeji alebo z krivky expiračného prietoku.

Kanylácia arteriálneho systému. Slúži na invazívne monitorovanie trendu krvného tlaku, pulsus paradoxus a odber vzoriek na vyšetrenie krvných plynov.

Oximetria. Umožňuje adekvátnu titráciu kyslíkovej liečby pri hypoxémii a znižuje počet nutných priamych vyšetrení krvných plynov.

Kapnometria. ETCO₂ je u pacientov s obštrukčným pľúcnym poškodením, pri ich zvýšenom fyziologickom mŕtvom priestore a nerovnomernej distribúcii ventilácie, nespoľahlivý parameter primeranej ventilácie. Kapnometria môže byť užitočná na sledovanie závažnosti a trendu hyperkapnie. Nie je nutná pre rutinné monitorovanie pri status asthmaticus.

Laboratórne vyšetrenie séra. Sérové hladiny elektrolytov, vrátane fosforu, je nutné monitorovať najmä pri agresívnej liečbe beta-mimetikami. Pri liečbe aminofylínom je potrebné opakované vyšetrenie jeho sérovej hladiny.

RTG hrudníka. RTG vyšetrenie hrudníka umožňuje zistiť správnu polohu endotracheálnej kanyly, barotraumu, atelektázu, pneumóniu. Urgentné vyšetrenie je potrebné u pacientov s hypotenziou na vylúčenie tenzného pneumotoraxu.

Kompletný hemodynamický monitoring CO v manažmente život ohrozujúcej astmy je indikovaný pri súčasnom kardiálnom ochorení.

Priebeh a prognóza

Odpájanie od ventilátora. Priebeh status asthmaticus, u väčšiny intubovaných pacientov, sa rapídne zlepšuje za 24 až 48 hodín. Viaceré štúdie potvrdzujú, že potreba intubácie trvá v priemere 3 až 5 dní. Pokus o odpájanie a extubáciu je možné začať po znížení tlaku v dýchacích cestách, ústupe auto PEEP-u, pri minimálnej sekrécii hlienov, dostatočnej oxygenačnej funkcii pľúc a zvládnutí bronchospazmu intermitentnou nebulizáciou beta-mimetík.

Novinky 2015 v manažmente astmy – podľa dokumentu GINA 2015

- Tiotropium inhalačne sa použije v liečbe astmy počas „Step 4 a 5“ u mladých ľudí ≥ 18 rokov s anamnézou exacerbácie
- U tehotných s astmou je monitorovanie respiračného systému a jeho funkcie dôležité počas gravidity, ale aj počas pôrodu
- Dychová gymnastika ako spôsob terapie sa dostala na základe metaanalýz na Dôkaz B
- Termín ‘breathing exercises’ je nahradený ‘breathing techniques’, aby sa vylúčilo používanie termínu “special techniques“
- Práškové inhalátory môžu nahradiť beta - mimetiká pri zhoršení alebo exacerbácii astmy
- Pri urgentnej situácii ťažkej astmy môže byť ipratropium spojený s podaním krátko účinkujúcimi beta mimetikami SABA a systémovými kortikoidmi / ICS s inhaláciou kyslíka
- Časté používanie SABA je nezávislý rizikový faktor pre exacerbáciu ťažkej astmy
- U pacientov s potrebou kardioselektívnych betablokátorov astma nie je absolútnou kontraindikáciou; ich podanie by malo byť spojené s konzultáciou špecialistu
- Vyhýbanie sa alergénom je odporúčané všetkým dokázaným alergikom
- Odlíšenie COPD verzus astma a náuka o spojených syndrómoch je dôležitá pri zavedení pre primárnu sféru.

Literatúra

GINA 2015 - Global Strategy for Asthma Management and Prevention, The GINA reports. www.ginasthma.org.

